

RENEZANSNA I HUMANIZAM

Novo doba u koje je zakoračila Zapadna civilizacija početkom XIV st. običava se nazivati renesansom, ili u slobodnom prijevodu „*ponovnim rođenjem*“. To novo doba obilježeno je značajnim umjetničkim i znanstvenim dostignućima, a svoj vrhunac doseglo je početkom XVI st. Renesansa je bilo razdoblje kreativnosti i velikih promjena na mnogim područjima – političkim, društvenim, ekonomskim i kulturnim. Označila je i lagano skretanje sa zemljoradničkog prema urbanom društvu, u kojem trgovina zauzima sve važniju poziciju, što je posebno bilo izraženo na Apeninskom poluotoku, pa je, logično, Renesansa započela u Italiji, odnosno talijanskim gradovima.

Društvo i kultura Italije

(Ovo poglavlje je namijenjeno onima koji žele dodatna pojašnjenja o razlozima uzleta renesansnih i humanističkih ideja u Italiji, a pogotovo Firenci)

Gradovi

Jedna temeljna društvena karakteristika razlikovala je Italiju od većine europskih regija – brojnost i veličina njezinih gradova, a posebno se to odnosi na pokrajine Toscanu i Lombardiju, gdje je tijekom XIV st. gotovo 30% stanovništva živjelo u urbanim centrima (u isto vrijeme u Engleskoj takvog stanovništva bilo je manje od 10%).

Naravno da je takva **urbana koncentracija** utjecala na kulturu Italije, jer brojna neagrana populacija svoje potrebe zadovoljava **živom trgovačkom djelatnošću** i aktivnom **urbanom industrijom**. Svi slojevi društva uključeni su u trgovačke djelatnosti, čak i veliki zemljoposjednici, plemstvo i vitezovi – staleži koji su u ostalim djelovima Europe čvrsto vezani za svoje posjede.

Uspjeh u urbanim zanimanjima zahtjeva **višu edukativnu razinu** u odnosu na agrokulturalne djelatnosti, pa u tome leži razlog što talijanski gradovi podržavaju **javne škole** koje osiguravaju obrazovane građane. Čak i žene imaju mogućnost elementarnog obrazovanja, jer je **pismenost** važna vještina za suprugu vlasnika trgovine ili velikog trgovca. Mnogi talijanski gradovi su politički nezavisni i kao takvi pružaju mogućnost svojim stanovnicima aktivno uključivanje u politički život, što zahtjeva dodatnu educiranost u umjetnosti ili **vještini komunikacije** u političkim institucijama.

Obitelji

Još se jedna socijalna karakteristika može vezati uz talijanske gradove, a to je činjenica da iako su gradovi bili brojno nastanjeni, kućanstva su bila prilično malobrojna, npr. u Firenci je u XV st. prosječna obitelj brojala 3,8 ukućana, a slično je bilo i u ostalim gradovima. Osim brojnih smrtnih slučajeva u vremenima epidemija, najjači razlog leži u načinu života i ženidbenim običajima tog vremena.

Muškarci u Firenci odgađali su svoju ženidbu iza tridesete godine života, a mnogi se uopće nisu ženili. **Ekonomski faktori** – dugi naučnički staž, česta i duga odsustva od kuće zbog trgovačkih potreba, potreba akumulacije kapitala prije osnivanja obitelji – **odgađali su ili onemogućavali ženidbu gradskom mladiću**. Za razliku od muškaraca, firentinske žene ulazile su u brak vrlo mlade, najčešća dob prve udaje bila je 15 g. Djevojke ili njihove obitelji morale su davati miraz, pa su obitelji sa više kćeri bile suočene sa financijskom katastrofom, te su očevi žurili urediti budućnost svojih kćeri što je brže moguće, jer djevojka koja se ne uda prije svoje 20.g. (jer zbog već navedenih okolnosti

Slika 1: Francesco Petrarca. Prema mnogima korijeni humanizma mogu se nazrijeti već u Danteovim radovima, koji se fokusiraju na ljudsku narav, a osim toga, on svoju *Božanstvenu komediju* piše na talijanskom, i to na toskanskom dijalektu, koji će postati standardizirani talijanski jezik. Većina se ipak slaže da su prvi renesansni humanisti *Petrarca* i *Boccaccio*. Petrarca je obožavao antički svijet Grka i Rimljana, koje je preferirao u odnosu na svoje suvremenike, u kojima je vidio mnoge barbarske odlike. Osim svoje poezije, posvetio se proučavanju i očuvanju antičkih rukopisa. Ostao je poznat po svojim pismima antičkim autorima – Ciceronu, Platonu... Boccaccio je, kao i Petrarca, pisao narodnim jezikom, a najpoznatiji je po kolekciji kratkih priča *Decameron*. Bilo je to jedno od prvih djela namijenjenih, prije svega, *razonodi čitatelja*.

mogućih mladoženja je puno manje nego potencijalnih udavača pa je konkurencija prilično velika) nema časne alternative osim odlaska u samostan.

Trajanje braka u talijanskim urbanim sredinama bio je uglavnom kratkog vijeka i završavao najčešće smrću muža koji je bio puno stariji od svoje supruge. Mlade udovice su se rijetko ponovno udavale, jer su pokojni muževi svoja nasljedstva njima, a pogotovo brigu nad potomstvom često uvjetovali zabranom ponovnog udavanja. Mnoge udovice tada su po prvi put osjetile slobodu življenja, bez tutorstva očeva, muževa, braće..., (a u Firenzi su više od polovine žena iznad 40 g. bile udovice), kako su mnoge od njih bile prilično imućne i sposobne znatno su utjecale na kulturu gradskog življenja.

I dok je suprug bio živ firentinske žene imale su veliku važnost u kućanstvu, jer muževi su bili obuzeti poslovima i politikom, a žena je preuzimala potpunu brigu o vođenju kućanstva i odgoja djece. Tako je majka bila odlučujući faktor u razvojnim godinama djeteta, jer otac je bio daleka figura kojeg se rijetko moglo vidjeti, te su se vrlo rijetko razvili intimniji odnosi između očeva i djece. Zato su firentinske majke u velikoj mjeri razmazile svoju djecu, i mušku i žensku. Oblačile su ih u elegantnu odjeću, podučavale ih glazbi i plesu, u stvari svjesno su podizale njihove estetske doživljaje i potrebe, a gotovo isključivale nasilne igre i sportove iz odgoja. Takav odgoj doveo je do **feminizacije firentinske kulture**, tj. elegancija i rafiniranost producirali su se od samog djetinjstva, a **elegancija i rafiniranost** također su i esencijalni atributi renesansne kulture.

Urbana sredina je zbog svoje konstantne gladi za stanovništvom morala poticati imigracije iz ruralnih područja, gdje je demografska slika bila puno povoljnija, a grad je posebno poticao dolazak vještih i ambicioznih imigranata, koji su često bili pomagani od gradskih mecena koji prepoznaju talentirane osobe, jer im je potreba za lijepim i korisnim usađena još od djetinjstva. Mnogi lideri renesansne kulture – *Boccaccio, Leonardo Bruni, Leonardo da Vinci, ...* – bili su podrijetlom iz manjih sredina.

Temelji Renesanse

Križarski ratovi i nove trgovačke rute približavaju Evropljane razvijenijim civilizacijama, što je imalo golemog utjecaja, pogotovo na stanovnike talijanskih gradova koji su bili gazde takve trgovine, pa su u te gradove pristizale svakojake nove ideje. Zahvaljujući trgovini raste moć i utjecaj srednje klase koja akumulira ogromno bogatstvo, takva ekipa,

Slika 2: Naslovnica knjige Giorgia Vasaria. Renesansa i humanizam donijet će velike promjene u načinu razmišljanja o čovjeku. Tako će uspješni i talentirani ljudi postati cijenjeni, a njihovi životi će se iznositi u javnost. Mladi umjetnik *Giorgio Vasari* bio je 1546. na večeri u kardinalovoj rezidenciji u Rimu. Povelila se rasprava o nevjerojatnim umjetničkim postignućima renesansne Italije. Vasari je odlučio odati dužno poštovanje onima koji su obilježili jednu eru, te je četiri godine kasnije završio svoju knjigu „*Život najboljih slikara, kipara i arhitekata*“. Sam Vasari bio je oličenje Renesansnog čovjeka, naime bio je odličan slikar i arhitekt, a pisanjem ove i sličnih knjiga postao je i glavni biograf i historiograf jednog cijelog razdoblja.

statusa u društvu postaju stupanj obrazovanja ili sponzorstvo umjetnicima, pa će međusobno natjecanje videnijih građana za status u društvu značajno doprinositi razvoju umjetnosti, znanosti i obrazovanja. Crkva, kao dotadašnji glavni koordinator svih aspekata života, pomalo gubi takvu ulogu, a ponajprije je sama bila zaslužna za takvu promjenu, jer zbog mnogih skandala i prevelikog materijalizma počinje se sumnjati u njezin vrhovni autoritet.

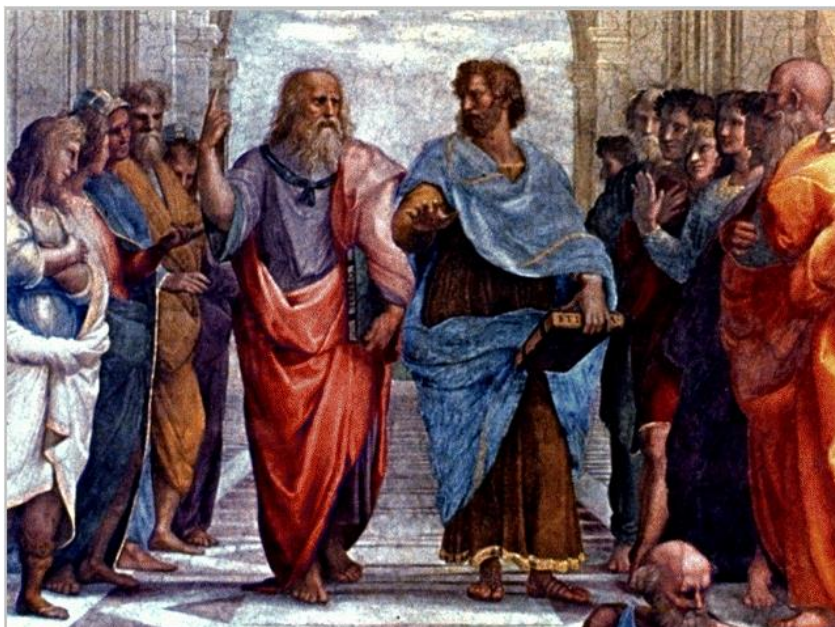
prirodno, želi uživati i pokazivati svoje bogatstvo, što vodi filozofiji uživanja na ovom svijetu, a ne čekanju “onog drugog”, što je bilo u središtu razmišljanja srednjovjekovnog čovjeka. Bitne odrednice čovjekovog

Humanizam

Društvene i ekonomske promjene katalizirale su pojavu novih ideja, koje su dodatno potaknute ponovnim interesom za antičkim svijetom. Talijanski trgovački brodovi, a posebno se to odnosi na mletačke brodovi, pristizali su u talijanske luke sa svih strana, krcati kojekakve robe, ali na tim su brodovima u Italiju često pristizali i učenici Grci koji su se žarko željeli maknuti iz - u to vrijeme - vrlo zaostale Grčke. Grci sa sobom donose mnoga antička djela, koja su na Zapadu smatrana izgubljenima.

Pismenim

Talijanima krenula je voda na usta, jer počinju otkrivati svijet potpuno novih ideja, pa počinju tražiti još više informacija. Trgovci su spretno uskočili u tu novu igru za radoznale, pa su sa istoka počeli donositi arapske prijevode originalnih **antičkih tekstova**, a moderni intelektualci počeli su i sami pretraživati sve moguće knjižnice i tragati za nestalim tekstovima.

Slika 3: *Atenska škola - Rafaelo (detalj).* Ovaj detalj Rafaelove slike "Atenska škola" odaje najveću počast veličini klasične Grčke. U središtu su Platon i Aristotel, kao najveći filozofi zapadne civilizacije. Platon upire prstom prema gore, prema svijetu ideja, dok Aristotel drži ruku u ravnini sa zemljom, naglašavajući važnost fizičkog svijeta. Zajedno predstavljaju jedinstvo duha i tijela kao što je to bilo u klasičnoj antici.

Temelji dobrog obrazovanja također su vraćeni u klasiku, pa se ponovno kao glavne stvari podučavaju retorika, **gramatika**, **poezija**, **povijest**, **latinski**, **grčki**...

Novi intelektualci, čitajući sve više, počinju razmišljati o filozofiji, umjetnosti, znanosti na međusobno različite načine, ali svima im je postalo zajedničko uvjerenje u neograničene mogućnosti čovjekove kreativnosti i postignuća. Osobe koje su pokazivale taj novi duh postale su poznate kao **humanisti**, a cijeli pokret koji su inspirirali poznat je kao **humanizam**.

Većina humanista bili su vjernici, ali s velikom razlikom u odnosu na srednjovjekovne vjernike, a te razlike najviše se suprotstavljaju u pogledima humanista i Crkve po pitanju sadašnjeg života. Humanisti su uvjerenja da je svaka sekunda čovjekova života od velike važnosti, pa pojedinac mora iskoristiti to vrijeme i **živjeti život punim plućima**. Crkva, s druge strane, drži da se čovjek mora fokusirati na čekanje „**Kraljevstva nebeskog**“, koje će mu donijeti ispunjenje. Niti religija niti Bog nisu bili odbačeni od strane humanista, njihov cilj bio je odmaknuti vjeru kao dominirajuću silu u njihovim životima, a takvo razmišljanje humanista možda je najkonkretnije objasnio Petrarca, kada je rekao: „...*obrazovanjem treba čovjeku omogućiti vođenje mudrog i razboritog, pobožnog i sretnog života.*“

Humanističke ideje i nova radoznalost stvorili su novi tip čovjeka, poznatog kao Renesansni čovjek (***L'uomo Universale***), koji se mogao pohvaliti širokim znanjem na mnogim poljima, dubokim poznavanjem jedne problematike ili vještine, i sposobnošću prijenosa informacija iz raznih područja i stvaranja novih znanja. Jedan od najboljih primjera takvog Renesansnog čovjeka bio je **Leonardo da Vinci**. Humanisti su uvjerenja da sva ova

gore navedena postignuća i sjajno obrazovanje gube smisao ako se ne koriste za opće dobro, što je također jedna od životnih postavki antičke Atene (sjetite se idiotesa!!), prema tome, čovjek bi morao koristiti svoje sposobnosti u službi svojih gradova ili šire, a ne ih ljubomorno čuvati za sebe, odnosno razmišljati kako se njima okoristiti.

Renesansna umjetnost

Umjetnost je odraz novog humanističkog duha, i renesansni umjetnici trudili su se prikazati prirodni svijet u što **realističnijoj formi**, a najviše uspjeha postignuto je u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi. Srednji vijek je davao anonimne umjetnike koji su svoj rad poklanjali Bogu i Crkvi, ali renesansni umjetnik više nije obični obrtnik, već dobiva posebno priznanje za svoje umjetničke dosege, pa je radio za onoga tko je više platio, ali volio je da bude vidljivo tko je to napravio. Pokrovitelja umjetnosti u talijanskim gradovima bilo je mnogo – bogataši, gradska vijeća, Crkva...

Počele su prave utakmice među moćnima i imućnima – tko će kupiti koje djelo ili rezervirati najjačeg umjetnika. U Firenci **obitelj Medici** okupljala je najtalentiranije umjetnike vremena; u Milanu sličnu je ulogu imala **obitelj Sforza**, ali s manje para; a u Rimu su naravno, **pape** bili glavni naručitelji i pokrovitelji umjetnosti.

I arhitektura je značajno transformirana tijekom Renesanse u Italiji, a jedan od viđenijih arhitekata (Leon Alberti) opisao je arhitekturu kao „*socijalnu umjetnost*“, koja kombinira ljepotu i utilitarnost te time podiže kvalitetu cijelog društva. Renesansni arhitekti odbacuju Gotiku kao nesređeni i neuredni stil koji karakterizira Srednji vijek, a u potpunosti se okreću stupovima, lukovima i kupolama, što je bilo dominantno kod Grka i Rimljana.

Razlike između srednjovjekovnog i renesansnog slikarstva

Srednjovjekovno slikarstvo	Renesansno slikarstvo
<ul style="list-style-type: none"> • Slikarijama nedostaje dubina i perspektiva • Obično nedostaje i pozadina • Tematika je gotovo uvijek vjerska • Slikarije nisu realistične i potpuno su u svadi s geometrijskim i matematičkim proporcijama • Osobe prikazane na slikarijama ne pokazuju emocije, osim pobožnosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Izražena dubina, i perspektiva • Linearna perspektiva (dalje-manje) i atmosferska perspektiva (dalje-maglovitije) • Koristili su igre svjetla i sjene (chiaroscuro; sfumato) • Vrlo detaljna pozadina glavne teme • Osim vjerskih tema često fokusiranje na zemaljske teme i ljude • Realistične slikarije, geometrijski i matematički vrlo precizne • Subjekti na slikarijama pokazuju široki raspon emocija • Klasični contraposto stav kod kiparskih djela

Velika imena talijanske Renesanse

Giotto (1267-1337)

Srednjovjekovna tematika na umjetničkim djelima još je bila u igri kada se pojavio umjetnik koji je prekinuo sa takvom tradicijom. Giotto je bio sin kozara u blizini Firence i postao je učenik tadašnjeg najvećeg slikara Giovannia Cimabue, ali ga je uskoro nadmašio. I Giottove slikarije imale su obvezatnu religijsku tematiku, ali ono što je bilo potpuno drugačije bilo je njegovo vrlo realistično portretiranje ljudi koji izražavaju i određene emocije. Giottoov stil je još uvijek dvodimenzionalan, jer još nitko nije otkrio tehniku prikaza perspektive, ali za tadašnje ljubitelje umjetnosti njegovi su radovi bili fascinantni. Uz novostečenu slavu dobio

je i posao izgradnje i dekoracije kampanela u Firenci, koji i danas nosi naziv *Giottov toranj*, iako je umro prije negoli ga je stigao završiti.

Masaccio (1401-1428)

Dugo vremena nije se u slikarstvu pojavilo ništa novo jer svi su pokušavali imitirati Giotta. Masaccio nije živio dugo, ali je revolucionarizirao slikarsku tehniku. Počeo je koristiti efektanu igru svjetla i sjene, tzv. **chiaroscuro**, a što je najvažnije prvi je iskoristio Brunelleschijevo otkriće **linearne perspektive**, što mu je omogućilo trodimenzionalni prikaz slike. Masaccio je i prvi umjetnik koji je pokazao **golo ljudsko tijelo** nakon antike.

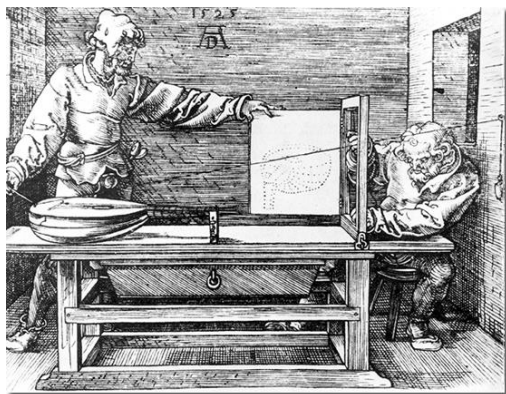
Donatello (1386-1466)

Pravim imenom Donato di Niccolò di Betto Barbi, isklesao je prve gole ljudske kipove još od antičkih vremena, a mnogi povjesničari umjetnosti smatraju ga prvim modernim kiparom.

Slika 4: Kupola firentinske katedrale. *Filippo Brunelleschi* bio je graditelj i projektant najpoznatijeg simbola Firence – kupole katedrale Sv. Maria del Fiore, poznate kao *Il Duomo*. Gradnju kupole temeljio je na proučavanju arhitektonskih rješenja rimskog Panteona. Tijekom gradnje, ali i kada je završena, rijetki su bili uvjereni da se kupola neće srušiti. Kada su se svi uvjerali u opstanak kupole, *Il Duomo* je postao zaštitni znak Firence, a mnogi Firentinci, kada su duže odsutni iz Firence, znaju reći da pate od „*Kupolostalgije!*“

Leonardo da Vinci (1452-1519)

Leonardo je pravo utjelovljenje Renesansnog čovjeka vještog na mnogim područjima – inženjerstvu, matematici, arhitekturi, geologiji, botanici, anatomiji, kiparstvu, slikarstvu, muzici, ... I on je, kao mnogi drugi umjetnici, počeo kao šegrt kod nekog velikog umjetnika (Andrea del Verrocchio). U mladosti je puno vremena provodio prateći i promatrajući svoje subjekte koje slika, sve dok ih ne bi bio u stanju savršeno prikazati. Njegovo promatranje tehnike leta ptice urodilo je takvim detaljima, koje običan čovjek nije mogao uočiti sve do pojave kvalitetnijih fotoaparata. U slobodno vrijeme radio je skice svih mogućih sprava koje bi mu pale na pamet, kao što su npr. helikopter, tenk, okretni mostovi, ... i hrpa drugih, koji su daleko ispred njegovog vremena. Želeći naučiti što više, stalno je eksperimentirao, ali

Slika 5: *Albrecht Dürer* – studija linearne perspektive. Prije 1400-ih umjetnici nisu poznavali perspektivu, odnosno mogućnost prikaza udaljenijih objekata na ravnu površinu onako kako to ljudsko oko zaista vidi. Korištenje *linearne perspektive* je to konačno omogućilo, a najveće zasluge za „otkriće“ linearne perspektive pokupio je *Filippo Brunelleschi*. Osim linearne, umjetnici visoke renesanse, kao *Leonardo* ili *Rafael*, koristili su i *atmosfersku perspektivu*.

iluziju nevjerovatne dubine na svojim slikama. Svoje sjajno poznavanje ljudske anatomije i prirode koristio je u svojim djelima, a najbolji primjer za to je **Mona Lisa** i njezin zagonetni

je puno toga što je započeo ostalo nezavršeno.

U slikarstvu je bio majstor u igri svjetla i sjene koristeći nekoliko slojeva boje, pa je na taj način dobivao

osmjeh. Sam Leonardo rekao je da „... *dobar slikar mora prikazati dvije glavne stvari – čovjeka i nakane njegove duše!*“

Manje je uspješan bio kao autor fresaka, ali to je samo uvjetno rečeno. Naime, sa freskama se mora raditi brzo jer se suše, a Leonardo je volio raditi polako i dovoditi stvari do savršenstva. Njegova isprobavanja sa drugačijom bojom i žbukom nije baš urodila plodom, jer su mnoga njegova djela, zbog nekvalitetnog materijala otpadala sa zidova. Remek-djelo **Posljednja večera**, npr. moralo je biti restaurirano nekoliko puta.

Njegove posljednje godine bile su pomalo tužne, jer od 1506. je dobio posao na francuskom dvoru, a tamo je njegov talent ostao totalno neiskorišten, pa je često provodio dane smišljajući i izvodeći trikove za čopor male bezobrazne djece na francuskom dvoru. Većina njegovih zapisa i skica, uključujući njegove skice anatomije čovjeka, ostale su zaboravljene na tavanu u Rimu, pa tako nisu igrale bitnu ulogu u nadolazećoj znanstvenoj revoluciji.

Rafael (1483-1520)

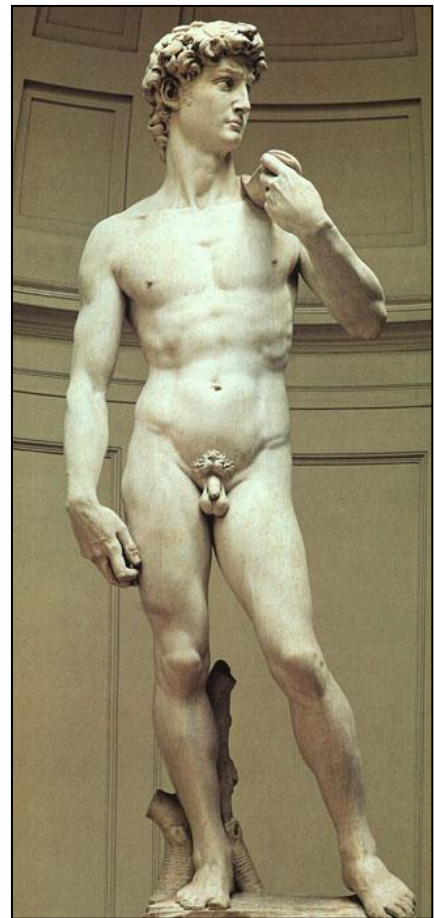
Živio je samo 37 godina, ali je u tako kratko vrijeme producirao golemi broj majstorskih djela, kao rijetko koji slikar u povijesti. Razvio je svoj vlastiti stil slikanja koji je kombinirao teme kršćanske i klasične prirode. Njegove freske u Vatikanu, koje je naručio papa Julije II, a koje su rezultat pažljivog planiranja i savršenog poznavanja umjetnosti, mnogi su nazivali ilustriranom enciklopedijom humanizma. Kompletno djelo poznato je pod nazivom „**Stanze di Raffaello**“ (Rafaelove sobe), a najpoznatija od niza tih fresaka je „**Atenska škola**“, na kojoj je Raphael prikazao zamišljeno okupljanje velikih filozofa i učenjaka, među kojima su npr. Aristotel, Platon, Sokrat, veliki arapski učenjak Averroës i dr. Prepun tipičnog renesansnog samopouzdanja, Rafael je među sve te likove ubacio Michelangela, Leonarda – i sebe. Osim ovih fresaka, posebno je poznat po svojim bezbrojnim i nježnim **portretima Madone**.

Michelangelo (1475-1564)

Slično Leonardu, bio je višestruko talentiran i kao slikar, kipar, arhitekt, pjesnik, ali najviše se koncentrirao na slikarstvo i kiparstvo, u čemu je dosegao savršenstvo. Jedno od Michelangelovih najvećih postignuća bilo je oslikavanje

stropa Sikstinske kapele u Rimu. Njegova nevjerojatna energija omogućila mu je da taj ogroman posao završi u samo četiri godine, ležeći na leđima, što ga je po završetku djela učinilo poluinvalidom.

Usprkos slikarskom talentu, sam Michelangelo sebe je, prije svega, smatrao kiparom. Tvrdio je da je kiparstvo puno veći izazov za duh i tijelo, jer traje duže, zahtjeva

Slika 6: Michelangelo - David. Fascinirajući lik Davida, Michelangelo je isklesao iz komada oštećenog i odbačenog mramora. Naime, oko 1462. jedan firentinski kipar, Agostino di Duccio, naručio je veliki komada skupog, bijelog mramora. Kada je naručeni komad mramora stigao, Agostino se počeo žaliti da je bio nepravilnog oblika, te da od njega ne može isklesati što je naumio. Da bi taj komad kamena zaista napravio nepravilnim, po njegovoj sredini i do polovice visine izdubio je jedan razrez. Nakon toga, taj je kamen ležao odbačen slijedećih 40 godina u dvorištu katedrale. 1501., kada je Michelangelo tražio dobar komad mramora, a bio je malo tanak s novcima, njegov prijatelj Piero Soderini uspio mu je nabaviti Agostinov odbačeni kamen. Od kamena kojeg su svi odbacili, Michelangelo je uspio isklesati savršenog Davida, a tzv. „*Agostinov razrez*“ iskoristio je za razmak između nogu.

fizičku snagu, a proizvodi se i velika buka koja onemogućava slušanje glazbe tijekom kiparenja. U svojim dvadesetim godinama već je stvorio remek djela kiparske umjetnosti – **David i Pieta**.

Niccolo Machiavelli (1469-1527)

Nisu svi talentirani pojedinci Renesanse bili uključeni u umjetničke djelatnosti, ovo razdoblje dalo nam je Machiavellija, jednog od najpoznatijih političkih teoretičara u povijesti. Napisao je hrpicu svakojakih djela, a među njima bila je jedna mala knjižica – „**Vladar**“ (*Il Principe*), koja je učinila Machiavellija poznatim. U tom priručniku o upravljanju Machiavelli se ne zamara etičkim normama, ne stavlja pravičnost na pijadestal, ne daje mjesta utopiji ili Bogu, jedini cilj koji savjetuje je održavanje vlasti bez obzira ima li vladar podršku svoga naroda ili ne. Moto takvog savjeta sadržan je u često parafraziranom izrazu: „**Cilj opravdava sredstva!**“

Središnja tema Vladara je pitanje: „**Je li bolje biti voljen ili izazivati strah?**“ Idealisti svih vremena složili bi se sa ovim prvim, ali ne i Machiavelli, naime, on je napisao da „...*ljudi se manje ustručavaju povrijediti one voljene i blage, nego one kojih se boje; jer ljubav se održava lancem međusobnih obveza i ustupaka, a pošto su ljudi u svojoj biti iskvareni, oni raskidaju takav lanac u svakom trenutku radi osobne koristi. S druge strane, strahovlada se održava čistim ljudskim strahom od moguće kazne, koja vas ne napušta.*“ Machiavelli je također naveo da se vladaru više isplati krutost nego darežljivost, jer podanici darežljivog vladara nikada nisu zadovoljni i lako se pobune, dok kruti vladar izaziva zadovoljstvo kod podanika čak i sa najmanjim mogućim ustupcima.

Baldassare Castiglione

Potpuno drugačiji priručnik napisao je talijanski diplomat Castiglione. On u svom djelu „**Dvorjanin**“ objašnjava kako se ispravno mora ponašati savršeni renesansni gospodar i gosparka, tj. daje savjete kako postati što rafiniraniji u modernom humanističkom okruženju. Castiglioneov ideal ponašanja razlikuje muškarca i ženu, pa tako muškarcima savjetuje da bi se trebali u svakoj razgovornoj prilici dobro snalaziti u ozbiljnim, ali i duhovitim temama; trebali bi obvezno znati latinski i grčki, te biti dobro upućeni u poeziju i povijest ...Isto tako muškarci bi se trebali posvetiti i atletskim disciplinama, koje omogućuju izgradnju lijepog tijela, ali ne biti u tome previše aktivni. Za svakog muškarca koji drži do sebe poželjno je i da svira neki glazbeni instrument.

Ženama Castiglione preporučuje da budu balans svojim muškarcima. Trebala bi biti dobrohotna i ljupka, te malo rezervirana (dakle više-manje treptat' okicama).

Renesansa i Humanizam na sjeveru Europe

Veći dio Europe preko Alpa nije imao toliki broj gradova i urbanog stanovništva koje podržava humanističke ideje kao u Italiji. Humanizam i klasična renesansa, što znači pojavu pismenih i obrazovanih svjetovnjaka, nije dotakao sjever Europe do kraja XV st. Dvor, a ne grad, i vitez, a ne trgovac dominirali su sjevernjačkom kulturom u XIV st. Uzletom gradova, nakon oporavka od posljedica Crne smrti, trgovačka mreža sve se više širi sjevernom Evropom. Svoje početke (uvjetno rečeno), sjevernjačka će Renesansa nalaziti ponajprije u prosperitetnim gradovima Flandrije, (područje koje uključuje današnje dijelove teritorija Francuske, Belgije i Nizozemske) koji su bili živi centar trgovine za područje sjeverne Europe. Iz Flandrije, renesansne ideje širit će se dalje prema Španjolskoj, Francuskoj, Njemačkoj i Engleskoj. Bitno je napomenuti da mnogi talijanski umjetnici i humanisti putuju na sjever, gdje donose ideje i tehnike talijanske Renesanse, na sličan način i sjevernjački učenjaci putuju u Italiju, odakle donose humanističke ideje. Pod takvim utjecajem niče još veći broj sveučilišta u Francuskoj, Nizozemskoj, Njemačkoj.

Sve aktivnosti u smjeru jačanja humanističkih ideja na sjeveru Europe išle bi puno sporije da se nije dogodilo nešto što će ubrzati širenje znanja i informacija među ljudima. Naravno, riječ je o **tiskarskom stroju**, kojega je **1455.** napravio **Johann Gutenberg** iz Mainza. Tiskarska revolucija donijela je ogromne promjene, ponajprije u širenju pismenosti među ljudima, a zatim i u olakšanom pristupu širokom polju znanja, od medicine do prava i raznih praktičnih vještina.

Slika 7: Gutenbergov tiskarski stroj. Dva su izuma u kratkom razmaku omogućila širenje znanja širom Europe – papir i tiskarski stroj. Knjige koje su se do tada zapisivale na pergameni bile su izuzetno skupe. Npr. za jednu Bibliju bilo je potrebno oderati kožu sa oko 300 ovaca, pa nije čudno da su si veći broj knjiga mogli priuštiti samo veći crkveni centri. Kina je poznavala papir već 1500 godina, a Arapi su tajnu papira naučili u VIII st., ali su tu tajnu držali što dalje od kršćanskih ruku. Islamska Španjolska upoznala je lošu kvalitetu papira u XI st.; Talijani su tajnu otkrili u XIII st., a Nijemci su prvi počeli raditi kvalitetan papir, u velikim količinama oko 1400.g. Tiskarski stroj dodatno pojeftinjuje knjige, te ubrzava distribuciju. Iako je tiskarski stroj od davnina poznat u Kini, ono što je bilo revolucionarno kod Gutenbergovog stroja je mogućnost zamjene slova, pa je zbog toga bio puno praktičniji. Prvi tiskani materijal bila je Biblija od 1.282 stranice.

najvažniji dio vjerskog život.

Oživljavanje interesa za Biblijom povuklo je za sobom postavljanje mnogih kompleksnih vjerskih, političkih i socijalnih pitanja, što će djelom pokrenuti Reformaciju u XVI st.

Erazmo Roterdamski (1466-1536)

Zasigurno najpoznatija osoba među sjevernjačkim humanistima, čije je pisanje omogućilo širenje humanističkih ideja široj publici. Posebno je naglašavao potrebu za prevodenjem Biblije na narodne jezike i kritizirao opiranje Crkve takvim idejama, rekavši da se Crkva ponaša: „... kao da njena temeljna snaga leži u čovjekovom nepoznavanju biblijske materije.“ U svom najpoznatijem djelu, **Pohvala ludosti**, na duhovit način kritizira Crkvu, a inače u svom radu kombinira kršćanske ideje s

klasičnom filozofijom, odnosno humanizmom. S tim u vezi, Erazmo tvrdi da je više istine, pravde, kršćanske ljubavi i sl. moguće naći u djelima antičkih mislilaca nego u Crkvi. A pravu buru izazvao je riječima koje takve tvrdnje potkrepljuju: „**Sveti Sokrate moli za nas!**“

Sjevernjački humanizam imao je neke različite odrednice od talijanskog humanizma, pa se često naziva **kršćanski humanizam**. Naime, velika pažnja pridavala se potrebama vjerskih i moralnih reformi i s tim u vezi, kritičkim proučavanjem biblijskih tekstova. Boljim razumijevanjem Biblije tražile su se radikalnije promjene u Crkvi, jer sve obrazovaniji i imućniji srednji sloj stanovništva bio je nezadovoljan koruptivnim pojavama u Crkvi. Počeo se mijenjati kršćanski život širom Europe, pa je došlo do pojave tzv. **svjetovne pobožnosti** ili *devotio moderna*, koju je možda najbolje objasnio **Toma Kempinski** u malom priručniku *Imitacija Krista*. U tom priručniku nema govora o postu, hodočašćima, ... ili bilo kojoj drugoj karakteristici tradicionalne pobožnosti, ali se posebno naglašava **unutarnje iskustvo**, kao

Slika 8: William Shakespeare. Mnogi su uvjerenja da je on najveći pisac svih vremena. Ideali Renesanse s njim napravili puni krug – rani humanisti u Italiji izgrađivali su se klasičnim tekstovima koje su čitali, a Shakespeare je koristio pisanu riječ da oblikuje naše shvaćanje o tome tko smo i što smo. Osim toga napravio je čuda za engleski jezik i obogatilo ga za oko 1700 novih riječi, koje je on prvi upotrijebio.

Sir Thomas More (1478-1535)

Englez i dobar prijatelj Erazma Rotterdamskog, pa ne čudi da je i njegova glavna linija djelovanja prema reformama društva. Najpoznatije mu je djelo **Utopija**, u kojem opisuje idealno društvo u kojemu muškarci i žene žive u miru i harmoniji. Svi su radišni, svi su obrazovani, a cjelokupna djelatnost temelji se, prije svega, na razumu.

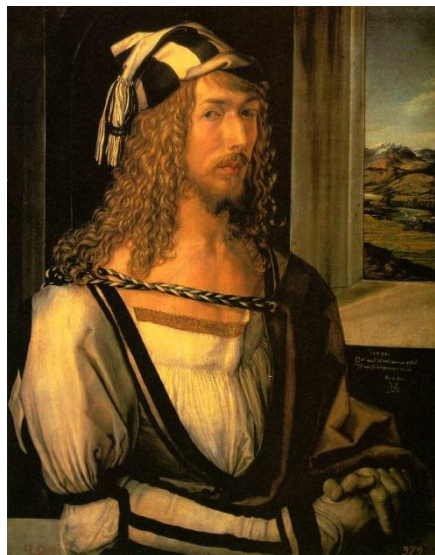
Renesansna umjetnost na sjeveru Europe

Kao i njihove književne kolege, sjevernjački umjetnici pod dubokim su utjecajem talijanske renesanse. Preuzimaju talijanske tehnike, te još snažnije naglašavaju realizam. Dok talijanski

Slika 8: Pieter Bruegel (stariji) - Zimski pejzaž i zamka za ptice. Koristeći vrlo žive boje portretirao je ljupke i zabavne scene seljačkog života, sajmove, svadbe..., to mu je priskrbilo nadimak „seljački Bruegel“.

umjetnici često pokušavaju uloviti ljepotu grčkih i rimskih bogova i prenijeti je na likove svojih slikarija, sjevernjački umjetnici daju prikaz čovjeka onakvog kakav stvarno jest. Posebno je značajna **flamanska slikarska škola**, čiji su najpoznatiji autori **Jan van Eyck** (1400-ih); **Pieter Bruegel** (1500-ih) i **Peter Paul Rubens** (1600-ih). Nova tehnika slikanja **uljanim bojama** omogućila je slikarima korištenje izuzetno jarkih boja, jer takve se boje mogu miješati pa se dobivaju nebrojene kombinacije, koje mogu djelovati vrlo prirodno i na taj način doprinose realizmu. Osim toga, uljane su boje vrlo kvalitetne, pa su slike sjevernjačkih umjetnika duže ostajale sačuvane. Uljane boje omogućavaju bolji prikaz dubine, jer reflektiraju svjetlost, pa se i na taj način postiže dojam izraženije realnosti. Naglasak sjevernjačkih umjetnika često se okreće prema prirodi, te **krajobrazi** postaju glavne teme u slikarstvu, a ne samo nadopuna ljudskoj aktivnosti, kao glavnoj temi slikanja.

Slika 7: Albrecht Durer - Autoportret. Njemački umjetnik Durer bio je jedan od prvih sjevernjaka snažno dotaknut i potaknut talijanskom renesansom. Oko 1494. uputio se u Italiju proučavati тамошње majstore, a ono što je vidio ponukalo ga je da postane pionir u širenju renesansnih ideja po sjeveru Europe. Zbog svojih širokih interesa, o kojima je vodio zabilježke u bilježnicama (kao Leonardo) i moći zapažanja, što mu je omogućavalo nevjerojatno realistične prikaze biljaka i životinja, dobio je nadimak „Leonardo sjevera“. Bio je ljubomoran na odnos javnosti prema umjetnicima u Italiji, ili kako je tvrdio: „...u Italiji ja sam gentleman, a kod kuće u Njemačkoj sam parazit!“. Zestoko se trudio promijeniti odnos njemačke javnosti prema umjetnicima, a sam je učio jezike, fine dvorske manire i sl., ne bi li promovirao samog sebe. Ovaj autoportret dovoljno govori o važnosti koju polaže na sebe samog.

Slika 9: Jan van Eyck – Obitelj Arnolfini. Jedan od najvažnijih slikara flamanske škole. Kombinirao je scene svakodnevnog života (najčešće portrete građanskih obitelji) s vjerskim motivima. Često samo svjetlost svijetle predstavlja božansku prisutnost na slici.